

Veda a "riadenie identity". "Sudetonemeckí" etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu "Karpathenland" (1928 – 1938)

«Science and the management of identity. Sudeten-German folklorists and their relationship to Slovakia: the example of the journal "Karpathenland"»

by Maritn Zückert

Source:

Journal of History (Historický časopis), issue: 01 / 2008, pages: 147-160, on www.ceeol.com.

VEDA A „RIADENIE IDENTITY“
„SUDETONEMECKÍ“ ETNOGRAFI A ICH VZŤAH K SLOVENSKU
NA PRÍKLADE ČASOPISU *KARPATHENLAND* (1928 – 1938)

MARTIN ZÜCKERT

ZÜCKERT, Martin. Science and the management of identity. Sudeten-German folklorists and their relationship to Slovakia: the example of the journal „Karpathenland“ (1928 – 1938). *Historický časopis*, 2008, 56, 1, pp. 147-160, Bratislava.

The history of the journal „Karpathenland“ shows the attempts of Sudeten-German folklorists to support the unification of the Germans, living in inter-war Czechoslovakia. Young scientists who were influenced by the nationalized Czech-German-relations of the Czech Lands came to Slovakia in order to research the traditional culture of the Germans in Slovakia. Their journal was intended to spread information about this culture, but the success among the Germans, especially in Spiš (Zips), was at first low. At the end of the thirties „Karpathenland“ was more and more influenced by National Socialist Germany. Finally Franz Karmasin, the Volksgruppenführer, became publisher of the journal in 1939.

Karpathenland History of Sudeten-German folklore Czechoslovakia 1918 – 1938. Sudeten-German-Slovak relations.

Pražský etnograf Gustav Jungbauer poukazuje vo svojej štúdií *Štátne hranice a etnografia*, uverejnenej roku 1930, na dôsledky novo vzniknutých hraníc po roku 1918.¹ Jeho dedukcie týkajúce sa najmä nemeckého obyvateľstva v novovzniknutom Československu vyústili do troch záverov. Jungbauerova interpretácia kultúry sa prejavila pri poukázaní na sťažnosť „príliv národnej kultúry z materskej krajiny“ kvôli novým hraniciam. Nové pomery na Šumave sice neumožňovali spoznávať ľudové piesne z Rakúska, súčasne však vytvárali bariéru voči prenikaniu „vôbec nie kvalitného, priam povrchného a dojmavého, priam slizkého či priam necudného produktu veľkomesta“, viedenskej piesne.² Ďalej sa Jungbauer zaoberá dôsledkami príslušnosti k „štátu s cudzorodým vládnucom národom“.³

Vplyv väčšinového obyvateľstva na menšinu zostáva podľa jeho názoru vcelku bezvýznamný. Až práca, obchod a vojenská prezenčná služba budú mať v dlhodobom horizonte hlbší vplyv na etnickú skupinu, ktorá nepatrí k vládnucomu národu. Je pozoruhodné, že toto Jungbauerovo tvrdenie je podložené viacerými výskumami z posledných rokov, v ktorých sa autor venoval funkcii armády ako štátnej inštitúcie pre podporu so-

---

1 JUNGBAUER, Gustav. Staatsgrenzen und Volkskunde (Štátne hranice a etnografia). In *Zeitschrift für Volkskunde*, 1930, č. N.F. 2, s. 196-201.

2 JUNGBAUER, ref. 1, s. 197 n.

3 JUNGBAUER, ref. 1, s. 199.

cializácie. Najmä v prípade štátov s multietnickou skladbou obyvateľstva hovorí o formách etnizácie alebo organizácii spolužitia rôznych etník.⁴

Jungbauerova štúdia má však význam aj z iného dôvodu: hovorí o spolunažívaní „rôznych vetiev toho istého národa v novom štátnom útvere“ a zmieňuje sa tiež o „rozdielnych oblastiach osídlených Nemcami v Československu“:

„Okrem toho vzniklo pevné puto medzi sudetskými Nemcami v pravom zmysle slova a Nemcami z bývalého Horného Uhorska, dnešného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Títo naši takmer zabudnutí krajanovia sa po stáročiach strádania znova zapojili do nemeckého kultúrneho života.“⁵

Kým po prvej svetovej vojne sa mnohí Nemci v českých krajinách zdráhali akceptovať existenciu prvej Československej republiky, Gustav Jungbauer roku 1930 už videl na novom štátnom útvere aj niečo pozitívne. Nebol sám, kto sa nádejal, že vzniknuté pomery budú mať vplyv aj na etnických Nemcov žijúcich na Slovensku. Pri bilancovaní dvadsiatych rokov Bruno Schier, etnograf a rodák zo severných Čiech, roku 1961 pri príležitosti narodenín svojho kolegu napísal:

„Pri všetkej krivde, ktorá v tých rokoch bola napáchaná na sudetských Nemcoch zo strany Čechov v dôsledku odnárrodnovacích opatrení, zažívala nemecká mládež pri svojich potulkách po Slovensku návrat karpatských Nemcov do lona národa, pokiaľ ide o jazykové ostrovy, ktoré by boli v prípade zachovania starého Uhorska čoskoro zanikli v maďarskom mori. (...) So svojimi zachovanými alebo napoly zabudnutými nárečiami pripomínali rozsiahle oblasti Slovenska v tej dobe jeden veľký skanzen; vďaka tomuto reliktovému charakteru slúžila krajina celej generácii mladých vedcov z Prahy a Viedne ako vysoká škola etnografie.“⁶

V dôsledku novovzniknutého spojenia českých krajín a bývalého Horného Uhorska do jedného štátneho celku došlo po roku 1918 zo strany sudetských Nemcov skutočne k intenzívnejšiemu vnímaniu Nemcov žijúcich na Slovensku.⁷ To sa vzťahovalo aj na aktívne politické ovplyvňovanie. V širšom kontexte išlo v tomto prípade o pokusy o „etnizáciu“ obyvateľstva, najmä z oblasti stredného a východného Slovenska, ktoré bolo vnímané ako „nemecké“. Tieto snahy vychádzajúce z českých krajín prebiehali paralelne, potenciálne aj v rozpore s pokusmi spolkov z Nemeckej ríše o oslovenie a ovplyvňovanie národnostných menšín vo východnej Európe, ktoré boli považované za nemecké.

Nemci žijúci na Slovensku, okrem promaďarského politického smeru, ktorého centrum bolo v dvadsiatych rokoch predovšetkým na Spiši, založili nemecké nacionalistické

4 Porov. najnovšie na príklade: BENECKE, Werner. *Militär, Reform und Gesellschaft im Zarenreich. Die Wehrpflicht in Russland 1874 – 1914* (Armáda, reforma a spoločnosť v cárskej ríši. Branná povinnosť v Rusku 1874 – 1914). Paderborn u.a. 2006 (= *Krieg in der Geschichte* (Vojna v dejinách), 25); ZÜCKERT, Martin. *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918 – 1938*. (Medzi ideou národa a realitou štátu. Česko-slovenská armáda a jej národnostná politika 1918 – 1938). München 2006 (= *Veröffentlichungen des Collegium Carolinum*, 106).

5 JUNGBAUER, ref. 1, s. 201.

6 SCHIER, Bruno. Prof. Dr. Josef Hanika zum 60. Geburtstag. (K 60. narodeninám Prof. Dr. Josefa Haniku) In *Zeitschrift für Volkskunde*, 1961, roč. 57, s. 90-94, s. 90 n.

7 KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku* [nem.: Deutschland und die deutsche Minderheit in der Slowakei] (1871 – 1945). Bratislava 1991.

hnutie, ktoré sa tešilo vysokej podpore sudetských Nemcov.⁸ Spolupráca vyvrcholila koalíciou Sudetonemeckej strany a Karpatonemeckej strany pred parlamentnými voľbami roku 1935.⁹ Franz Karmasin, vodca Karpatonemeckej strany pochádzajúci z Moravy, zhrnul tento vývoj roku 1938 slovami: „*Ako súčasť sudetonemeckej národnej komunity, s ktorou nás od roku 1918 spája intenzívne osudové spoločenstvo, sa karpatskí Nemci podieľali na jeho politickom vzostupe. (...) Karpatskí Nemci získajú politickú váhu len ako súčasť celej nemeckej komunity žijúcej v tomto štáte.*“¹⁰

Podiel Nemcov žijúcich na Slovensku na tomto „celonemeckom“ zjednocovacom procese sa naďalej určuje ťažko a navyše závisí aj od skúmaného časového obdobia. Za tým sa skrýva zásadná otázka, do akej miery preberajú i skupiny ovplyvnené niektorou z foriem „riadenia identity“ aktívnu úlohu v procese etnizácie. Riadenie identity sa pritom chápe ako postup zameraný na vyvolanie, resp. sprostredkovanie pocitu politickej, kultúrnej alebo sociálnej spolupatričnosti, ktorá vedie k upevneniu väzieb smerom dovnútra a zároveň k vytváraniu foriem vymedzovania sa smerom vonok.¹¹ Nemienime a nechceme sa bližšie zaoberať spôsobmi vytvárania identity „zdola“. Namiesto toho chceme preskúmať, akú úlohu zohrávali nemeckí etnografi z českých krajín pri vnímaní Slovenska a jeho nemeckého obyvateľstva. V tejto súvislosti ide o odbornohistorický výskum etnografie Nemcov v prvej polovici 20. storočia. Pri sledovaní identity aktérov sa však ukazuje účinok, ktorí sami očakávali od svojej práce v oblasti národnostnej politiky. Ich výskumy mali slúžiť tiež ako „riadenie identity“ „zhora“. Gustav Jungbauer načrtnol úlohy svojej vednej disciplíny „nemecká etnografia“ na území Československa v roku 1928 takto: „*Tak ako všade, aj v prípade sudetonemeckých reálií má etnografický výskum tri stránky, a to zber materiálu, jeho vedecká analýza a uplatnenie získaných poznatkov v praxi, pri vzdelávaní ľudu.*“¹²

Pri uvažovaní o týchto ideáloch, ktoré – ako neskôr ešte uvidíme – nevyznával iba Gustav Jungbauer, ukážu sa možné dimenzie etnografických aktivít na Slovensku. Na inom mieste poukazuje autor na nezastupiteľný význam Kultúrneho zväzu Nemcov v Československu ako Spolku na ochranu škôl. Spolok „*v rámci svojich možností pod-*

8 KOVÁČ, ref. 7. Politický vývoj u Nemcov žijúcich na Slovensku treba celkovo hodnotiť ako komplexnejší proces, ako to názorne ukazuje aj novšia štúdia o Karpatonemeckej strane: GABZDILOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan. Od pozitivizmu k negativizmu – Karpatonemecká strana v období predmnichovskej ČSR. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 3, s. 467-485.

9 KOVÁČ, Dušan. Das nationale Selbstverständnis der deutschen Minderheit in der Slowakei. (Národnostná identita nemeckej menšiny na Slovensku) In *Im Spannungsfeld von Nation und Staat. Nationalitätenfragen in Mittel-, Ost- und Südosteuropa*. (V poli napätia medzi národom a štátom. Národnostné otázky v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe). Sonderdruck: *Österreichische Osthefte*, 1991, roč. 33, s. 87.

10 KARMASIN, Franz. Die Aufgaben des Karpathendeutschtums. (Úlohy karpatských Nemcov) In *Sudeten-deutsches Jahrbuch*, 1938, s. 289-292. K otázke Karpatonemeckej strany porov.: BOBRÍK, Miroslav. Die Karpatendeutschen in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1945 (Karpatskí Nemci na Slovensku v rokoch 1918 – 1945). In *Österreichische Osthefte*, 1994, roč. 36, s. 753-767.

11 Porov. štúdiu GIORDANO, Christian. Ethnizität. Soziale Bewegung oder Identitätsmanagement? (Etnicita. Sociálne hnutie alebo riadenie identity?) In *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie*, 1981, roč. 7, č. 2, s. 179-198.

12 JUNGBAUER, Gustav. Die sudetendeutsche Volkskunde. (Etnografia sudetských Nemcov) In *Sudeten-deutsches Jahrbuch*, 1928, s. 169.

poroval všetky aktivity v oblasti etnografie“, pričom najmä učители zabezpečení zo strany spolku poskytli krajinám Karpatskej oblasti neoceniteľné služby pri zbere materiálu a odovzdávaní odborných poznatkov.¹³

Etnografický výskum mal v tomto prípade slúžiť konkrétnym národnopolitickým cieľom. Z hľadiska východiskových podmienok musel čeliť tým istým problémom ako politické hnutie za zjednotenie Nemcov žijúcich v Československu. Etnická skupina Nemcov v bývalom Hornom Uhorsku mala ďaleko od jednoty. Žila v troch sídelných celkoch s odlišnými politickými, sociálnymi a konfesionálnymi štruktúrami. Okrem bratislavského regiónu žili Nemci aj vo východoslovenskej oblasti Spiša, kde sa do roku 1918 vytvorila silná regionálna identita založená na príslušnosti k uhorskej časti Habsburskej monarchie. V tretej oblasti obývanej Nemcami rozprestierajúcej sa na území stredného Slovenska, v takzvanom „Hauerlande“,¹⁴ nikdy nič podobné nevzniklo.¹⁵

Na podporu vedeckého výskumu na Slovensku bol v severočeskom Liberci roku 1928 založený časopis *Karpathenland. Vierteljahrsschrift für Geschichte, Volkskunde und Kultur der Deutschen in den nördlichen Karpathenländern* (Karpatsko. Štvrťročník pre dejiny, etnografiu a kultúru Nemcov žijúcich na severe Karpatskej oblasti). V rámci Inštitútu pre sudetonemeckú vlastivedu (Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung) ho vydával germanista Erich Gierach.¹⁶

Časopis redigoval Josef Hanika¹⁷ pôsobiaci v tom čase v Liberci a kežmarský archívár Friedrich Repp, ktorý pochádzal z Čiech.¹⁸ V úvodnom slove k prvému číslu si zodpovední redaktori vytýčili nasledujúci cieľ: „Časopis má ako spoločné dielo sudetských a karpatských Nemcov napomôcť upevňovaniu kultúrnych vzťahov medzi oboma skupinami, ktoré si vyžaduje už len samotná blízka príbuznosť týchto skupín a prispôso-

-
- 13 JUNGBAUER, Gustav. Die Deutsche Volkskunde in der Tschechoslowakei. (Etnografia Nemcov v Česko-Slovensku) In *Deutsche Volkskunde im ausserdeutschen Osten*. Vier Vorträge von Gottlieb Brandsch, Gustav Jungbauer, Viktor Schirmunski und Elmar v. Schwartz. Berlin und Leipzig 1930, s. 20.
- 14 Pojem „Hauerland“ na označenie banskej oblasti v okolí Kremnice pochádza s najväčšou pravdepodobnosťou od etnografa Josefa Haniku. Porov.: MATTER, Max: „Deutsch-Sein“ in Ostmitteleuropa – an Beispielen des Zusammenlebens verschiedener ethnischer Gruppen in der Slowakei. („Nemectvo“ v strednej a východnej Európe – na príkladoch spolužitia rôznych etnických skupín na Slovensku). In *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*, 1999, č. 42, s. 44-57, s. 49.
- 15 JAHN, Egbert K. *Die Deutschen in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1929. Ein Beitrag zur Nationalitätenproblematik*. (Nemci na Slovensku v rokoch 1918 – 1929. Príspevok k národnostnej problematike). München 1971 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, 25), s. 21 n.
- 16 Porov.: SCHIER, Bruno. Prof. Dr. Erich Gierach (1881 – 1943). Der große Organisator der Volksforschung und Volksbildung in den Sudetenländern. Zur 100. Wiederkehr seines Geburtstages. (Prof. Dr. Erich Gierach. Veľký organizátor etnografického výskumu a vzdelávania v Sudetách. K 100. výročiu jeho narodenia). In *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde*, 1981, č. 24, s. 285-293. Porov. SCHIER: Erich Gierach † 16. Dezember 1943. In *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum*, 1962, č. 3, s. 571-577.
- 17 ZÜCKERT, Martin. Josef Hanika (1900 – 1963), Volkskundler. Zwischen wissenschaftlicher Forschung und „Volkstumskampf“. (Josef Hanika, etnograf. Medzi vedeckým výskumom a „bojom o národnostnú identitu“.) In GLETTNER, Monika - MÍŠKOVÁ, Alena (ed.). *Prager Professoren 1938 – 1948. Zwischen Wissenschaft und Politik* (Pražští profesori 1938 – 1948. Medzi vedou a politikou). (= Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, 17), Essen 2001, s. 205-220.
- 18 EMERITZY, Aurel E. Wir trauern um Friedrich Repp (geb. 16. Sept. 1903, gest. 14. Okt. 1974). (Za Friedrichom Reppom (nar. 16. sept. 1903, dát. úmrtia 14. okt. 1974) In *Karpaten-Jahrbuch*, 1976, s. 159-163.

benie sa novým pomerom.“¹⁹ Časopis *Karpathenland* umožňuje načrtnúť formy a možnosti etnografického výskumu na Slovensku v medzivojnovom období. Ten mal byť síce zameraný na celú Karpatskú oblasť, ťažisko jeho záujmu však spočívalo jednoznačne v oblasti bývalého Horného Uhorska. Skôr než sa sústreďíme na projekt *Karpathenland*, nezaškodí, keď sa pozrieme bližšie na takzvaných „sudetských etnografov“ a niektorých vedcov zaoberajúcich sa Slovenskom.

Termín „sudetský etnograf“ sa v tejto podobe presadil až po roku 1930. Tento proces sa prejavil vydaním prvého čísla časopisu *Zeitschrift für sudetendeutsche Volkskunde* (Sudetský etnografický časopis) roku 1928. Zainteresovaní sa v tých rokoch sústreďovali na dve úlohy. Jednak sa snažili zabrániť triešteniu „síl pôsobiacich v oblasti etnografie“, jednak bolo podľa Gustava Jungbauera vzhľadom na zmenené pomery v novovzniknutom československom štáte potrebné napomáhať zberu materiálu – „a to v krajinách Karpatskej kotliny“. Integrácia síl mala byť spojená s posilnením mimouniverzitetnej etnografie.²⁰ V naznačenom zjednocovacom procese tohto, v medzivojnovom období ťažko definovateľného odboru sa odzrkadľuje pomalé presadzovanie označovania Nemcov žijúcich v českých krajinách ako sudetských Nemcov. Petr Lozoviuk charakterizuje tento proces ako vytváranie kolektívnej identity na základe „tvorivého aktu pomenovania“.²¹ Podľa Manfreda Alexandra sa „pocit spolupatričnosti všetkých Nemcov“ ako „sudetských Nemcov“ dokonca vytvoril až v poslednej fáze hľadania identity, v súvislosti so spoločným osudom vyhnania a vysídlenia po roku 1945.²² Etnografický výskum Nemcov v Československu, ktorého centrom sa v medzivojnovom období stala Nemecká univerzita v Prahe, bol od počiatku ovplyvňovaný národnostným zložením českých krajín a jeho dosahom na politiku. V kontexte so snahami sudetských Nemcov o zjednotenie sa výskum čoraz viac sústreďoval na „otázky charakterológie kmeňa“, ktoré boli v neposlednom rade spojené s menom Gustava Jungbauera.²³

19 *Karpathenland I* (1928), s. 3.

20 JUNGBAUER, ref. 12, s. 20 n.

21 LOZOVIUK, Petr. Deutschböhmisches Kolonisten in Südosteuropa und die „sudetendeutsche Sprachinselvolkskunde“. (Nemeckí kolonisti z Čiech v juhovýchodnej Európe a „etnografia sudetských Nemcov žijúcich v jazykových ostrovoch) In *Jahrbuch für deutsche und Osteuropäische Volkskunde*, 1997, č. 40, s. 4.

22 ALEXANDER, Manfred. Phasen der Identitätsfindung der Deutschen in der Tschechoslowakei, 1918–1945. (Fázy hľadania identity Nemcov v Česko-Slovensku, 1918 – 1945) In KLUETING, Harm (ed.). *Nation – Nationalismus – Postnation. Beiträge zur Identitätsfindung der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert*. (Národ – nacionalizmus – postnacion. Príspevky k hľadaniu identity Nemcov v 19. a 20. storočí). Köln; Weimar; Wien 1992, s. 123-132, s. 130.

23 SCHROUBEK, Georg R. Wissenschaftsgeschichte und regionale Besonderheiten der Volkskunde an der Deutschen Prager Universität bis 1934. (Dejiny vedy a regionálne špecifiká etnografie na Nemeckej univerzite v Prahe do roku 1934) In BRÜCKNER, Wolfgang (ed.). *Volkskunde als akademische Disziplin*. (Etnografia ako akademická disciplína). Studien zur Institutionen- und Wissenschaftsgeschichte vom 8. – 10. Oktober 1982 in Würzburg. Wien 1983 (= Mitteilungen des Instituts für Gegenwartsvolkskunde, 12), s. 61. Porov. aj: DEHNERT, Walter. *Volkskunde an der deutschen Universität Prag 1918 – 1945*. (Etnografia na nemeckej univerzite v Prahe v rokoch 1918 – 1945) In DRÖGE, Kurt (ed.). *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. (Kultúra každodennosti medzi spomienkami a dejinami. Príspevky k etnografii Nemcov vo východnej a z východnej Európy). München 1995 (= Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte, 6), s. 197-212.

Proces rozširovania nemeckého etnografického výskumu na celé územie Československa trval mnoho rokov. Na ustanovujúcom zasadnutí Komisie pre vlastivedu (*Kommission für Heimatforschung*), ktorá kládla dôraz na etnografiu, žiadal Erich Gierach ešte v roku 1921, aby výskum domoviny, ktorý je dôležitý „z hospodárskeho, národného, politického i vzdelávacieho hľadiska“, bol etablovaný predovšetkým v „Nemcami obývaných regiónoch Čiech“.²⁴

Keď komisia roku 1924 začala s plánovaním *Biografie sudetských Nemcov (Sudeten-deutsche Biographie)*, v tom čase už prebiehala diskusia o tom, či termín „sudetonemecký“ je vhodný pre celú republiku.²⁵ Desať rokov po založení československého štátu sa pomery zmenili natoľko, že v *Sudetonemeckých ľudových hádankách* Liesla Haniku-Ota vydaných Komisiou pre vlastivedu sa konštatovalo: „*Toto vydanie je zároveň prvým zväzkom „Príspevkov“, ktorý smerom navonok kladie dôraz na spoločenstvo všetkých Nemcov v republike, pretože zahŕňa problémy zo všetkých oblastí vrátane jazykových ostrovov na Slovensku.*“²⁶ Mnohí nemeckí vedci, ktorí sa v Československu zaoberali etnografickými témami v najširšom zmysle slova, chápali zaoberanie sa kultúrou Nemcov žijúcich na Slovensku ako národnopolitickú úlohu. Gustav Jungbauer zhrnul roku 1936 vývoj z odborného hľadiska takto: „*Na území bývalého Horného Uhorska, t. j. dnešného Slovenska a Podkarpatskej Rusi sa systematickejší etnografický výskum u Nemcov – s výnimkou Spiša – nemohol rozvinúť, pretože na to chýbal nevyhnutný predpoklad v podobe plnohodnotnej národnostnej identity. Nemci tu našli cestu späť k svojej národnosti až po spojení s ostatnými Nemcami v Československu.*“²⁷

Uvedený vývojový krok predstavuje pokus nemeckých vedeckých inštitúcií z českých krajín o získanie vplyvu na všetky Nemcami osídlené oblasti na území československého štátu, menovite na Slovensko a jeho nemecké obyvateľstvo. Tu sa črtajú určité paralely s českou etnografiou v medzivojnovom období a rozšírením jej vplyvu na Slovensko. Slovenská etnografia pred rokom 1918, pokiaľ nejaká vôbec existovala, mala laický charakter. Českí vedci v tomto smere zaplnili po prvej svetovej vojne vákuum a vytvorili základňu pre systematický výskum bývalého Horného Uhorska.²⁸ Politická

24 Archiv Akademie věd České Republiky. (Ďalej A AV ČR)Fond Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik. Karton 2: Kommission für Heimatforschung. Protokoll über die I. Sitzung der Kommission für Heimatforschung am 23. 11. 1921. (Fond Nemeckej spoločnosti pre vedy a umenia v Československej republike. Kartón 2: komisia pre výskum domoviny. Zápis z I. zasadnutia Komisie pre výskum vlasti dňa 23. 11. 1921).

25 A AV ČR, ref. 24: *Protokoll der Sitzung der Kommission für Heimatforschung am 22. 5. 1924.* (Zápis zo zasadnutia Komisie pre vlastivedu dňa 22. 5. 1924).

26 AAV ČR ref. 24: *Protokoll der Sitzung der Kommission für Heimatforschung am 23. 1. 1929.* (Zápis zo zasadnutia Komisie pre vlastivedu dňa 23. 1. 1929.) K tomu porov.: HANIKA-OTTO, Liesl: *Sudeten-deutsche Volksrätsel.* (Sudetonemecké ľudové hádanky). Reichenberg 1930 (= Beiträge zur sudetendeutschen Volkskunde, 19).

27 JUNGBAUER, Gustav. *Deutsche Volkskunde mit besonderer Berücksichtigung der Sudetendeutschen.* (Etnografia Nemcov, so zvláštnym dôrazom na etnografiu sudetských Nemcov). Brünn; Prag; Reichenberg 1936 (Handbuch für die deutschen Schulen in der Tschechoslowakei), s. 5.

28 Porov.: LEŠČÁK, Milan. *Slovakische Volkskunde in der Zwischenkriegszeit.* (Slovenská etnografia v medzivojnovom období) In *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 1998, č. LII/101, s. 46. Porov. aj: KILIÁNOVÁ, Gabriela. *Volkskunde in der Slowakei. Ein Überblick.* (Prehľad etnografie na Slovensku). In *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 1993, č. XLVII/96, s. 1-16, s. 3.

konštrukcia vládnuceho československého národa sa prejavila aj vo vede. Hoci etnografi ako Jiří Horák, Karel Chotek alebo Vilém Pražák vo svojich publikáciách uvádzali rozdiely medzi českou a slovenskou časťou krajiny, napriek tomu sa takisto zapojili do vytvárania tzv. „čechoslovakizmu“.²⁹

Vzhľadom na intenzívny záujem o nemecké obyvateľstvo na Slovensku je len pochopiteľné, že sa medzi predstaviteľmi „sudetonemeckej etnografie“ našli v súlade so sídelnou štruktúrou tejto časti krajiny takí, ktorí sa špecializovali na výskum jazykových ostrovov. V odbornom-historickom výskume boli dosiaľ špecifické podmienky nemeckej etnografie jazykových ostrovov takmer nepovšimnuté.³⁰ Pritom sa tomuto komplexu tém venovali na Nemeckej univerzite v Prahe významní predstavitelia tejto vednej disciplíny. Už roku 1895 uverejnil Adolf Hauffen svoju renomovanú štúdiu *Nemecký jazykový ostrov Gottschee*, ktorá slúžila ako vzor pre ďalšie práce.³¹ Gustav Jungbauer zabezpečil v roku 1930 so svojou štúdiou *Etnografia jazykových ostrovov* teoretickú základňu pre mnohých kolegov.³² Napokon, Josef Hanika sa od polovice dvadsiatych rokov venoval najmä výskumu nemeckého osídlenia na strednom Slovensku, nazývaného „Hauerland“.³³

-
- 29 Porov. napr.: HORÁK, Jiří. Národopis československý [Tschechoslowakische Volkskunde]. In *Československá vlastivěda. Díl II: člověk*. Vychází pod protektorátem Masarykovy akademie práce. Praha 1933, s. 305-472. Porov. aj: Lidová kultura hmotná československého lidu [Volkskulturelle Werte des tschechoslowakischen Volkes]. In *Československá vlastivěda. II. Svazek: Národopis*. Jiří Horák und Karel Chotek (ed.). Praha 1937, s. 143-147. V tomto zväzku sa tiež nachádza príspevok: JUNGBAUER, Gustav. Německý národopis v ČSR [Deutsche Volkskunde in der ČSR], s. 341-378. K „čechoslovakizmu“ porov.: HOENSCH, Jörg K. Tschechoslowakismus oder Autonomie. Die Auseinandersetzungen um die Eingliederung der Slowakei in die Tschechoslowakische Republik. (Čechoslovakizmus alebo autonómia. Spory okolo začlenenia Slovenska do Československej republiky). In LEMBERG, Hans - HEUMOS, Peter (ed.). *Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und in Ostmitteleuropa*. (Rok 1919 v Československu a v stredovýchodnej Európe). München 1993 (= Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum), s. 129-157, s. 150 n.
- 30 K problematike etnografie tzv. jazykových ostrovov porov. všeobecne: WEBER-KELLERMANN, Ingeborg. Zur Frage der interethnischen Beziehungen in der „Sprachinselvölkerkunde“. (K otázke medzietnických vzťahov v „etnografii jazykových ostrovov). In *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 1959, č. 62, s. 19-47. K etnografii jazykových ostrovov v Československu porov.: LOZOVIUK, ref. 21, s. 1 a 7; LOZOVIUK, Petr. Die Methodologie der ethnologischen Fachgeschichtsschreibung. Sudetendeutsche Sprachinselvölkerkunde als Beispiel. (Metodológia odbornej historiografie v etnológii na príklade etnografie sudetonemeckých jazykových ostrovov). In LOZOVIUK, Petr - MOSER, Johannes (eds.). *Probleme und Perspektiven der volkskundlich-kulturwissenschaftlichen Fachgeschichtsschreibung*. (Problémy a perspektívy etnograficko-kulturologickej odbornej historiografie). Dresden 2005 (= Kleine Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde, 7), s. 11-30.
- 31 WEBER-KELLERMANN, ref. 30, s. 8.
- 32 JUNGBAUER, Gustav. Sprachinselvölkerkunde. (Etnografia jazykových ostrovov). In *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, 1930, č. 3 s. 143-150, 196-204, 244-256.
- 33 Porov. o. i.: HANIKA, Josef. *Hochzeitsbräuche der Kremnitzer Sprachinsel*. (Svadobné zvyky v oblasti kremnického jazykového ostrova). Reichenberg 1927 (= Forschungen zur sudetendeutschen Heimatkunde, 4). HANIKA, Josef. *Ostmitteldeutsch-bairische Volkstumsmischung im westkarpatischen Bergbauegebiet. Dargestellt an Herkunft, Besiedlung, Recht und Mundart der Sprachinsel Kremnitz-Deutsch-Proben* (Miešanie Nemcov z východnej časti stredného Nemecka a Bavorska v západokarpatskej banskej oblasti na príklade pôvodu, osídlenia, práva a nárečia Nemcov žijúcich v jazykovom ostrove Kremnica – Nemecké Pravno) (= Deutschtum und Ausland, 53), Münster 1933.

Kým z hľadiska metodického prístupu a etnocentrickej perspektívy mali nemeckí etnografi so zameraním na výskum jazykových ostrovov z Nemeckej ríše, Rakúska a krajín s nemeckým osídlením mnoho spoločných čít, v oblasti politickej motivácie bolo badať medzi nimi rozdiely. Márta Fata poukázala na príklade Maďarska na politicko-ideologické pozadie etnografického výskumu v stredovýchodnej Európe v medzivojnovom období.³⁴ Výskum nemeckých jazykových ostrovov na území prvej Československej republiky sa takisto vyznačoval niektorými špecifickými črtami. Kým etnografický výskum jazykových ostrovov organizovaný z Nemecka bol vo všeobecnosti zameraný na evidenciu a zachovanie „nemeckosti“ v stredovýchodnej a južnej Európe, ako aj na potenciálny „spätný dovoz nemeckej ľudovej kultúry do Ríše“³⁵, experti na výskum jazykových ostrovov z českých krajín boli navyše ovplyvnení realitou existencie nových štátnych hraníc po roku 1918. Tí nachádzali „svoje jazykové ostrovy“ vo vlastnom štáte. Ich zmýšľanie však mohli ovplyvniť i hlboko zakorenené národnostné rozdiely medzi Čechmi a Nemcami v českých krajinách.³⁶

Ak sa pozrieme na mladých vedcov prežívajúcich rozmach kariéry v dvadsiatych rokoch, ktorí sa zaoberali dejinami a kultúrou Nemcov na Slovensku, zistíme v ich životopisoch nápadné spoločné črty. Josef Hanika, Bruno Schier³⁷ či Friedrich Repp boli za mladi členmi hnutia „Wandervogel“ a pomerne skoro sa oboznámili s východnými oblasťami krajiny.³⁸ Do sudetonemeckého mládežníckeho hnutia boli zapojení i mnohí mladí muži, ktorí neskôr brázdili Slovensko ako kočovní učitelia.³⁹ Zámery skupín sudetonemeckých „Wandervogel“ sa v niektorých bodoch výrazne líšili od mládežníckeho hnutia v Nemeckej ríši. Kým mládežnícke organizácie v Nemecku pôsobili prevažne mimo etablovaných spoločenských štruktúr, záujmy sudetonemeckých „Wandervogel“ sa zhodovali so záujmami mnohých etablovaných skupín Nemcov žijúcich v českých krajinách.⁴⁰ Dominantným cieľom nemeckých občianskych mládežníckych organizácií

34 FATA, Márta. *Rudolf Hartmann – Das Auge des Volkskundlers: Fotowanderfahrten in Ungarn im Spannungsfeld von Sprachinselforschung und Interethnik*. (Rudolf Hartmann – Oko etnografa. Fotografické potulky po Maďarsku v poli napätia medzi výskumom jazykových ostrovov a medzietnických vzťahov). Tübingen 1999, s. 23-41.

35 KALINKE, Heinke M. „Teamwork“ – zur volkskundlichen Feldforschung in Ost- und Südosteuropa in den 1920er und 1930er Jahren: Alfred Karasek und der Bielitzer Kreis. („Timová práca“ – k etnografickému terénemu výskumu vo východnej a juhovýchodnej Európa v 20. a 30. rokoch 20. storočia: Alfred Karasek a Bielitzký krúžok). In *Jahrbuch für Deutsche und Osteuropäische Volkskunde*, 1999, č. 42, s. 21.

36 KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Česi a Němci v československém státě (1918 – 1938)*. [Konflikt anstatt Gemeinschaft? Tschechen und Deutsche im tschechoslowakischen Staat (1918 – 1938)]. Praha 1993.

37 K Brunovi Schierovi a jeho pôsobeniu na Slovensku porov. najnovšie: LOZOVIUK, Petr. Bruno Schier in der Slowakei. Ein vergessenes Kapitel der Wissenschaftsgeschichte. (Bruno Schier na Slovensku. Zabudnutá kapitola z dejín vedy). In *Volkskunde in Sachsen*, 2004, č. 16, s. 129-154.

38 K tomu porov.: EMERITZY, ref. 18, s. 160. SCHIER, Bruno. Josef Hanika zum Gedenken. (Na pamiatku Josefa Haniku). In *Bohemia*. Jahrbuch des Collegium Carolinum, 1963, č. 4, s. 457.

39 Porov.: WOLF-BERANEK, Hertha. Die Sudetendeutsche Volkskunde seit 1918. (Etnografia sudetských Nemcov po roku 1918) In *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 1977, č. 31, s. 295.

40 Porov.: BERTHOLD, Dunja. Die Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft. (Sudetonemecký mládežnícky spolok). In BECHER, Peter (ed.). *Deutsche Jugend in Böhmen 1918 – 1938*. (Nemecká mládež v Čechách 1918 – 1938) Benediktbeuren 1993 (= Beiträge des Waldkraiburger Kolloquium), s. 43.

sa napokon stalo „vybudovanie nemeckého národného spoločenstva v rámci existujúcich štátnych hraníc“.⁴¹

Predstavy tohto druhu boli charakteristické aj pre aktivity vedcov pôsobiacich na Slovensku ako Hanika alebo Schier. Na účastníkov ciest z radov „Wandervogel“ vplývalo okrem toho aj zaregistrovanie veľkých rozdielov medzi priemyselne vyspelými českými krajinami a karpatskými regiónmi, ktoré pôsobili zaostalým dojmom. Jeden z nich, Herbert Wesely, spomína na tieto cesty takto:

„Treba si predstaviť, že v tom čase existovalo v oblastiach osídlených Nemcami, najmä v jazykových ostrovoch, nesmierne množstvo vzácnych a živých tradícií, ktoré nadchýnali zberateľov z radov vedcov, znalcov ľudovej kultúry a iných.“⁴²

Josef Hanika spojil obdiv k prírode roku 1933 napokon so svojimi názormi na Nemcami osídlené oblasti Slovenska. V súlade s tým požadoval pre stredné Slovensko: „Tak, ako sú štátom chránené vzácne druhy živočíchov a rastlín alebo hodnotné architektonické pamiatky, podobne by aj takéto jazykové ostrovy mali byť vyhlásené za chránené oblasti a štát by ich mal chrániť nielen pred násilnou, ale aj pred prirodzenou asimiláciou.“⁴³

Skúsenosti z obdobia „Wandervogel“ sprevádzali mladých etnografov z Čiech od polovice dvadsiatych rokov počas ich výskumných pobytov. Okrem vedeckého poznávania mali cesty slúžiť aj na zásadné ovplyvňovanie Nemcov na Slovensku. Načrtnuté ciele i ťažkosti pri ich presadzovaní sa odzrkadľujú vo svetle vývoja časopisu *Karpathenland*. V dobe, keď štvrťročník roku 1928 prvý raz uzel svetlo sveta, vedci združení okolo Inštitútu pre výskum sudetskej domoviny v Liberci určovali orientáciu i ďalší vývoj časopisu.⁴⁴

Po boku šéfredaktora Ericha Gieracha a redaktorov Josefa Haniku a Friedricha Reppu síce v osobe bratislavského profesora teológie Rolanda Steinackera⁴⁵ a známeho spišského etnografa Juliusa Gréba⁴⁶ stáli dvaja Nemci zo Slovenska, ich účasť však bola iba symbolická. Od prijatia Gréba medzi redaktorov si vedenie podľa všetkého sľubovalo posilnenie vplyvu medzi Nemcami na Spiši.

41 BERTHOLD, ref. 40.

42 WESELY, Herbert. Entstehung und Wirken des sudetendeutschen Wandervogels 1918 – 1938. (Vznik a pôsobenie sudetoneckých „Wandervogel“ 1918 – 1938) In BECHER, Peter (ed.). Deutsche Jugend in Böhmen 1918 – 1938. (Nemecká mládež v Čechách 1918 – 1938). Benediktbeuren 1993 (= Beiträge des Waldkraiburger Kolloquium), s. 60.

43 HANIKA, Ostmitteldeutsch-bairische Volkstumsmischung im westkarpathischen Bergbauggebiet, ref. 33, s. 5.

44 K inštitútu pre výskum oblastí obývaných sudetskými Nemcami porov.: MÍŠKOVÁ, Alena. Vývoj nemeckých libereckých vedeckých a vlastivědných institucí a jejich archivních fondů (1925 – 1945). In *Sborník severočeského musea. Historia II*. Liberec 1993, s. 33-46.

45 Porov.: *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*. (Karpatonecká biografická encyklopédia). Hrsg. von der Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei. Stuttgart 1988, s. 316 n. Porov. aj: ALEXY, Desider. *Ein Leben für Kirche und Volk. Zum 90. Geburtstag des Professors der Theologie Dr. Roland Steinacker*: Život pre cirkev a národ. K 90. narodeninám profesora teológie, dr. Rolanda Steinackera). Stuttgart 1960.

46 Por. *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*, ref. 45, s. 109. Gréb bol autorom etnografie Spiša, ktorého vydanie takisto podporil inštitútu pre výskum oblastí obývaných sudetskými Nemcami v Liberci: GRÉB, Julius. *Zipsler Volkskunde*. Kesmark; Reichenberg 1932.

Výsledky však boli skromné, čo Friedrich Repp ilustroval na prípade, ktorý sa stal roku 1931 v Levoči. V liste adresovanom redakcii časopisu *Karpathenland* v Liberci na margo propagačnej kampane zorganizovanej v spolupráci s Juliusom Grébom uvádza:

„Zvolali sme pracovnú schôdzu, na ktorej som referoval o časopise *Karpathenland* a prezentoval som prednášku o novej literatúre z oblasti etnografie. Gréb je chorý muž, ktorý má iba veľmi malý záujem o politiku a kultúrnu politiku. Výsledok bol nulový. Jednak prišlo málo ľudí, a aj tí už časopis (t. j. *Karpathenland*, M. Z.) mali.“⁴⁷

Pokusy o zapojenie organizácií ako Spišská historická spoločnosť v Levoči do systému sudetských organizácií na celoštátnej úrovni takisto zlyhali na celej čiare. Repp to vysvetľoval takto:

„*Spišská historická spoločnosť*, ZHG je čisto maďarská inštitúcia, ktorá nás považuje za najväčších rivalov. Riadia ju ľudia, ktorí sú zväčša úplní laici. Ide však o vlastivednú spoločnosť. Hlavné slovo v nej majú tí, pre ktorých sme „prišelci“. (...) Vieme, že nás, sudetských Nemcov, nenávidia a radšej vám ani nebudem hovoriť, čo tu my ako hŕstka sudetských Nemcov zažívame! (...) Pokúšal som sa podľa Vašich najnovších pokynov získať spolupracovníkov. Spišiaci nás však ignorujú. Dôvod: totálne filistínstvo a nezáujem.“⁴⁸

Tento príklad názorne ilustruje vplyv regionálnej politickej identity spišských Nemcov na oblasť hospodárstva a vlastivedy. Na nezáujem mnohých Spišiakov o hnutie za zjednotenie všetkých sudetských Nemcov, ktorý v medzivojnovom období kritizovali mnohí sudetonemeckí politici, doplatili aj kultúrno-politické iniciatívy, akou bol aj časopis *Karpathenland*.

V oblastiach stredného Slovenska osídlených Nemcami narážali spolupracovníci časopisu *Karpathenland* na problémy úplne odlišného charakteru. Vyplyva to z dlhšej Správy potulného učiteľa Franza Hegera o jeho ceste do oblasti jazykového ostrova *Kremnica – Nitrianske Pravno* z roku 1929.

Túto, v niektorých pasážach identickú správu uverejnil Heger za odlišných podmienok roku 1936 vo svojom diele *Volkstum auf Vorposten. Die deutschen Sprachinseln der Tschechoslowakischen Republik*.⁴⁹ Kým o sedem rokov neskôr vyzdvihuje vplyv podpory kultúry „na základe činnosti Kultúrneho zväzu Nemcov“,⁵⁰ na konci prvej správy, po opísaní ľahostajného, resp. proslovenského postoja obyvateľov radí: „v dôsledku

47 Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Registratur Karpathenland 1930–1932. Schreiben von Friedrich Repp vom 6. 11. 1931 aus Kesmark (Kežmarok) (Registratúra Karpatsko 1930 – 1932. List Friedricha Reppa zo 6. 11. 1931 z Kežmarku).

48 A AV ČR, ref. 47. Der Gegensatz zwischen den beiden Gruppen blieb auch noch in den vierziger Jahren bestehen, als in Kežmarok (Käsmark) das „Institut für Heimatforschung“ eingerichtet wurde. MORRISEY, Christoph. Das Institut für Heimatforschung in Käsmark (Slowakei 1941 – 1944). In BEER, Mathias - SEEWANN, Gerhard (Hg.). *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches*. Institutionen-Inhalte-Personen. München 2004 (Südosteuropäische Arbeiten 119), s. 115-122.

49 HEGER, Franz. *Volkstum auf Vorposten. Die deutschen Sprachinseln der Tschechoslowakischen Republik*. (Národnostná menšina v predsunutej pozícii. Nemecké jazykové ostrovy v Československej republike). Dux 1936.

50 HEGER, ref. 49, s. 80.

toho bude potrebné koncom jesene alebo v zime túto oblasť precestovať a spracovať skrz-naskrz na sudetonemecký spôsob.“⁵¹

Zdá sa, že redakcia časopisu – ak vychádzame zo zachovanej korešpondencie – bola v niektorých obdobiach informačným centrom v pravom zmysle slova, ktoré udržiavalo kontakty s Kultúrnym zväzom Nemcov. V januári 1934 sa Karpatská sekcia Nemeckého kultúrneho zväzu obrátila na Josefa Haniku s touto žiadosťou: „Mnohí učitelia z jazykového ostrova Kremnica – Nemecké Pravno sa na mňa obrátili s prosbou, aby sme im poskytli pomôcky pre vykonávanie vlastivednej činnosti. Sťažujú sa, že v prvom rade nevedia, ako majú správne písať nárečové výrazy atď. Neplánujete niekedy ďalšiu cestu do Karpatskej oblasti?“⁵²

Nedá sa povedať, ako často sa takéto žiadosti objavovali a aké mali účinky. Vlastiveda ako národne orientované vzdelávanie ľudu sa však pravdepodobne uplatňovala v mnohých prípadoch, najmä ak vezmeme do úvahy vysoký počet sudetských Nemcov, ktorí pôsobili na Slovensku ako učitelia.⁵³

Počas prvých rokov existencie boli úspechy časopisu *Karpathenland* v rovnováhe s jeho neúspechmi. Tento pôvodne rozsiahly projekt začiatkom tridsiatych rokov pocítil dôsledky svetovej hospodárskej krízy.⁵⁴ V súvislosti s tým bol počet strán po roku 1931 znížený o štvrtinu. Oveľa tvrdšie dosahy na vydavateľov však mali relatívne slabý ohlas medzi hlavnými adresátmi časopisu. V liste z novembra 1931, v ktorom Inštitút pre vlastivedný výskum sudetských Nemcov žiada verejnosť o finančný príspevok, bol zhrnutý dovtedajší vývoj časopisu: „Zámernom tohto časopisu, ktorý spĺňa kritériá vedeckosti a zároveň je ľudový, je nahradiť karpatským Nemcom chýbajúce vlastenecké periodikum a uľahčiť tým, ktorí vyrastali v cudzorodom myšlienkovom svete – konkrétne na Slovensku – návrat do lona vlastného národného spoločenstva. *Karpathenland* vychádza už štvrtý rok vďaka obetavej práci a finančným príspevkom a má vo vedeckých kruhoch nemeckého kultúrneho okruhu vynikajúci kredit, medzi adresátmi, ktorým je v prvom rade určený, sa však presadzuje iba pozvoľna.“⁵⁵

Cieľom časopisu *Karpathenland* bol výskum dejín a tradičnej kultúry Nemcov v Karpatskej kotline. Tamojším multietnickým pomerom zodpovedala roku 1928 formulácia úvodného slova, ako aj propagačný list o nitkách spájajúcich Nemcov s „okolitými slovanskými a maďarskými vlastencami“. Časopis mal byť preto otvorený aj pre vedcov

51 Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Registratur Karpathenland 1928 – 1930. *Bericht des Wanderlehrers Franz Heger über die Bereisung der Kremnitz-Deutschprobener Sprachinsel vom 12. – 23. Juli 1929.* (Registratúra Karpatsko 1928 – 1930. Správa potulného učiteľa Franza Hegera o jeho ceste do oblasti nemeckého jazykového ostrova Kremnica – Nitrianske Pravno v dňoch 12. – 23. júla 1929).

52 Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Registratur Karpathenland 1932 – 1934. *Schreiben des Karpathengaus des Deutschen Kulturverbandes an Josef Hanika vom 15. 1. 1934.* (Registratúra Karpatsko 1932 – 1934. List karpatskej župy Kultúrneho zväzu Nemcov Josefovi Hanikovi z 15. 1. 1934).

53 KOVÁČ, ref. 7, s. 71.

54 MÍŠKOVÁ, ref. 44, s. 35.

55 Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Registratur Karpathenland 1930 – 1936. *Entwurf eines Schreibens vom November 1931.* (Registratúra Karpatsko 1930 – 1936. Návrh listu z novembra 1931).

iných národností.⁵⁶ Pri zbežnom preštudovaní vydaní z rokov 1928 až 1938 je však zrejmé, že časopis toto kritérium nespĺňal. Podarilo sa síce získať množstvo príspevkov od spolupracovníkov nemeckej národnosti zo Slovenska, články od maďarských, slovenských alebo českých odborníkov by ste v ňom však márne hľadali. Napriek prijímaniu publikácií od nenemeckých vedcov, ktorých počet s pribúdajúcimi rokmi klesal, sa tvorcami časopisu nepodarilo zhromaždiť významnejšie poznatky o dosahoch multietnických pomerov na Slovensku.⁵⁷ Tak ako v Prahe, kde pôsobili nemeckí a českí univerzitní etnografi nanajvýš paralelne vedľa seba,⁵⁸ ani výskum Slovenska až na nepatrné výnimky neprebíhal v znamení výmeny poznatkov a spolupráce. Táto vedná disciplína bola totiž u jednotlivých národov príliš determinovaná politickými pomermi.

Zhoršovanie politických pomerov od polovice tridsiatych rokov sa prejavilo aj v časopise *Karpathenland*. Protektor časopisu, Erich Gierach, odišiel roku 1936 z Československa a začal pôsobiť na Mníchovskej univerzite – pretože bola „ohrozená jeho vedecká a organizačná činnosť“ a „v konečnom dôsledku aj jeho osobná bezpečnosť“, konštatoval Bruno Schier ešte roku 1981.⁵⁹ Treba poznamenať, že Gierachova cesta viedla z demokratického Československa do nacistického Nemecka.

Kým v úvodnom slove k prvému číslu časopisu roku 1928 boli „akékoľvek politické alebo cirkevné snahy“ negované,⁶⁰ o desať rokov už boli úlohy časopisu vo výzve uverejnenej pri príležitosti vydania 11. ročníka sformulované takto:

„Na počiatku 2. decénia sa obraciame na našich ctených spolupracovníkov a priateľov s prosbou, aby sa naďalej podieľali na uchovávaní a vytváraní tohto spoločného diela, tak, ako to robili aj doteraz. Žijeme v ťažkej dobe, ktorá od nás vyžaduje nasadenie všetkých síl, pokiaľ nechceme, aby náš národ utrpel trvalú ujmu. Výskumné aktivity nášho časopisu *Karpathenland* takisto slúžia uchovaniu vzácných kultúrnych hodnôt a my zasa tým, že mu verne a spoločným úsilím dláždime cestu k bezpečnejšej budúcnosti, nehľadiac na súčasné ťažkosti, slúžime nášmu národu.“⁶¹

Časopis *Karpathenland* existoval roku 1938 v kontexte napätej situácie v československom štáte, ktoré bolo v neposlednom rade živené agresívnou zahraničnou politikou nacistického Nemecka. Deklarovaný pocit spolupatričnosti Nemcov na Slovensku dávali zodpovední činitelia od toho termínu do kontextu s celým nemeckým národom. Sku-

56 *Karpathenland I* (1928), s. 3. Porov. aj: Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Založení časopisu roku 1928. V liste adresovanom pravdepodobne slovenským inštitúciám sa nachádza zmienka o možnosti „spolupráce so slovenskými etnografmi“.

57 Ako príklad možno uviesť: HANIKA, Josef. Das Drümel. Ein Beitrag zur karpathendeutschen Trachtenkunde. (Príspevok k výskumu krojov u karpatských Nemcov) In *Karpathenland*, 1929, roč. 2, s. 149-158.

58 Porov.: SCHROUBEK, Georg R. Isolation statt Kommunikation. Forschungsinteressen der deutschen und der tschechischen Universitätsvolkskunde in Prag. (Izolácia namiesto komunikácie. Výskumné záujmy nemeckej a českej etnografie na Pražskej univerzite). In SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*. (Rozdelenie Pražskej univerzity roku 1882 a intelektuálna dezintegrácia českých krajín). München 1984 (= Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum), s. 139.

59 Porov. SCHIER, Prof. Dr. Erich Gierach, ref. 16, s. 290.

60 *Karpathenland I* (1928), s. 3.

61 *Karpathenland XI* (1938), s. 3.

točnosť, že riadenie tohto procesu medzičasom prevzali nacisti, sa prejavila v priebehu nasledujúceho vývoja. Po sudetskej kríze v septembri 1938, ešte pred vyhlásením formálnej samostatnosti Slovenska v marci 1939 poskytovala finančnú podporu pre časopis *Deutsche Forschungs* (Nemecká spoločnosť pre výskum).⁶²

26. júna 1939 zaslal Alfred Karasek, v tom čase pôsobiaci v Južno-východnej Nemeckej spoločnosti pre výskum (Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft) vo Viedni *Výzvu doterajším spolupracovníkom časopisu Karpathenland*. Kým ešte mesiac predtým kolovali správy o rôznych plánoch, Karasek oznámil, že časopis sa stane v budúcnosti „orgánom národného spoločenstva“, ktorý bude vydávať Franz Karmasin. Nový cieľ bol sformulovaný takto: „*Dúfame, že spojením síl sa Karpathenland zaradí k najlepším nemeckým národnostným vo východoeurópskom priestore a poskytne jasný obraz o výsledkoch a hodnotách tohto nemeckého spoločenstva.*“⁶³

Na príklade časopisu *Karpathenland* sa jasne ukazuje, akým spôsobom sa snažili sudetonemeckí vedci iniciovať procesy národného zjednocovania Nemcov na Slovensku. Viacerí z nich sa venovali vlastivedno-folklórnemu výskumu, ktorý mal byť využitý na podporu procesov identifikácie s národom. Referenčným rámcom pre tieto procesy bol až do polovice tridsiatych rokov československý štát. Skúsenosti získané v súvislosti so vzťahom medzi Nemcami a Čechmi v českých krajinách sa však nedali mechanicky preniesť na Slovensko. Ešte v polovici tridsiatych rokov sa dalo ťažko hovoriť o „pocite karpatsko-nemeckej identity“.⁶⁴

Koncom tridsiatych rokov vyústili spomínané snahy bez väčších problémov do nacistických (vedeckých) koncepcií. Aktivity z dvadsiatych a tridsiatych rokov boli teraz zvedené do nového vedeckého kontextu. V čase, keď časopis *Karpatenland*⁶⁵ za nových podmienok vychádzal roku 1941 v Bratislave, spomínal Franz Karmasin na jeho počiatky takto:

„*Okolo týchto bádateľských aktivít sa vytvoril okruh vedcov, ktorí neboli žiadni suchári, ale vitálni ľudia stojaci v centre boja o národnostné práva, ktorých hnala túžba nenechať poznatky naplňajúce potešením každého Nemca zapadnúť prachom niekde v archíve, ale sprístupniť ich karpatským Nemcom a v širšom zmysle celému nemeckému národu. Tak vznikol časopis Karpatenland.*“⁶⁶

„Nadšenie pre východ krajiny“⁶⁷ rozšírené medzi nemeckými vedcami pôsobiacimi v českých krajinách v medzivojnovom období sa prejavilo najmä v procese výskumu Slovenska a jeho oblastí osídlených Nemcami. Hoci rozsiahle zberateľské aktivity v pre-

62 Archiv Akademie věd české republiky. Liberecký spolek. Korešpondencia 1937 – 1939. List Nemeckého výskumného spolku zo 17. 2. 1939. V ňom je uvedená informácia o poskytnutí 250 rišských mariek na vydanie zväzkov č. 3/4 ročníka 1938.

63 A AV ČR, ref. 1. List Alfreda Karaseka z 26. 6. 1939.

64 ALEXANDER, ref. 22, s. 131.

65 Od roku 1941 sa nemecký názov pre Karpatsko – „Karpatenland“ – písal bez „h“.

66 KARMASIN, Franz. Zur Einführung. (Na úvod) In *Karpatenland*, 1941, roč. XII, s. 4.

67 Porov. BERANEK, Franz. Deutsche Volkslieder aus Karpathenrußland. (Nemecká ľudová pieseň na Podkarpatskej Rusi). In *Karpathenland*, 1929, roč. II, s. 136.

chodnom období sa dajú hodnotiť ako „nesmierne cenná priekopnícka práca“, ⁶⁸ nemožno ignorovať skutočnosť, s akými politickými implikáciami boli spojené. Publikáciami ako *Karpathenland* boli vytvorené určujúce obrazy.

Pretože je známe, že tieto obrazy majú dlhý polčas rozpadu, je nevyhnutné pozrieť sa kritickým okom na rozšírené predstavy o Slovensku a jeho obyvateľoch v období do roku 1945. Semeno politiky identity v zmysle jednoty karpatských Nemcov zasiate v dvadsiatych a tridsiatych rokoch paradoxne vzkĺčilo až po druhej svetovej vojne, za úplne iných podmienok. V prvých rokoch existencie Spolkovej republiky Nemecko vznikli o. i. spolky vyhnančov podľa teritoriálneho pôvodu – medzi nimi aj Karpatoneckeé krajanské združenie (Karpatendeutsche Landsmannschaft). ⁶⁹

Preložil: F. Fundárek

-
- 68 Českých krajín sa všeobecne týkajú: HEMMERLE, Josef. Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen. (Spoločnosť na podporu nemeckej vedy, umenia a literatúry v Čechách). In SEIBT, Ferdinand (ed.). *Vereinswesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern*. (Spolková činnosť a záujem o dejiny v českých krajinách). München 1986 (= Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum), s. 238.
- 69 HOCHBERGER, Ernst. Die Deutschen in der Slowakei. (Nemci na Slovensku) In HOCHBERGER, Ernst - SCHERER, Anton - SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich. *Die Deutschen zwischen Karpaten und Krain* (Nemci medzi Karpatami a Kranjom). München 1994 (= oblasti, z ktorých boli Nemci vyhnaní a vyhnaní Nemci, 4), s. 65.